

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatının inkişafında "Molla Nəsreddin" jurnalı misilsiz rol oynamışdır. "Molla Nəsreddin" jurnalının nəşrə başlamasından (1906-ci il) sonra Azərbaycanda bir-birinin ardınca müxtəlif satirik dərgilər, məcmuələr meydana çıxdı.

"Molla Nəsreddin" məktəbini davam etdirən məcmuələrdən biri də Əliabbas Tağızadənin redaktorluğu ilə nəşr olunan "Mirat" jurnalıdır.

1910-cu il, iyünün 19-da Bakı şəhərində işiq üzü görən "Mirat" məcmuəsi Bakıda Haşimbəy Vəzirovun "Səda" mətbəəsində çap olunurdu. "Mirat" jurnalının cəmi beş nömrəsi çıxmışdır. Sonuncu nömrəsi 1910-ci ilin iyulun 17-da buraxılmışdır. Jurnalın 5-ci nömrəsində verilən məlumatda deyilirdi: "Şənbə günü iyul ayının 17-də çıxan nömrəmizin nəşri ümum müsəlman müraciətlərinin tətil ümumilərinə görə bu güne qədər təxir edildi". "Molla Nəsreddin" jurnalı kimi, "Mirat" məcmuəsində də felyeton, satirik şeir və s. janrlardan istifadə edilirdi. "Mirat"ın səhifələrində dini fanatizm əleyhinə mübarizə və sair mövzularda yazınlara, rəsmiyyətə geniş yer verilmişdir.

"Mirat" jurnalı səkkiz səhifədən ibarət idi. Jurnalın 1,4,5,8-ci səhifələrində şəkil, 2,3,6,7-ci səhifələrində isə yazılı material olurdu. Jurnalın bütün nömrələrində başlıq olaraq iki misra seir verilirdi:

"Mirat" həyatda baş verənlərə laqeyd qalmayacağını, doğrunu yazacağını oxuculara və edirdi. Jurnalın ilk sayı "İdā-

Ədibin "Dərviş" imzası ilə jurnalın 1-ci nömrəsində çap olunan "Ərzi-hal" adlı felyetonunda Azərbaycanın daxili vəziyyətindən, onun ağır maddi-iqtisadi həyatından bəhs edilmişdi. Məqalədə deyilirdi: "Dünyada daha bizim kimi bədbəxt tayfa heç bir yerde tapılmaz. Hamının məlumatudur ki, İranın şimal tərəfində Azərbaycan adında bir qit"ə var. Daş düşdü o adamın olan gününə ki, azərbaycanlı oldu. Daha ona bir də dübəre insan adı verib hüquq, şərəf kimi şəyleri ona nicbət vermək sərfxəta imis".[2.]

"Mirat"ın səhifələrində burjuza ziyanlıları, zəhmətkeş xalqın qeydinə qalmayan dövlətlilər kəskin tənqid olunurdu.

Məcmuədə ən çox böyük əhəmiyyət və diqqət kəsb edən məsələlər, ilk növbədə, müsəlman-islam dünyasındaki vəziyyət



## "MİRAT" JURNALI

rədən" başlığı altında verilən məqalə ilə açılır. "Mirat"çılar jurnalın ilk sayında qarşılara eleyib ciddi sədd qoymadıqlarını açıqlayaraq yazırlar: "Təzəlikcə mövqeyi-intişarə qoyulan hər bir qəzətə və məcmuənin birinci nömrəsində idarətərəfindən bir baş məqalə yazmaq lazımlı gəlir. Amma biz xilaf qanun olaraq məcmuəmizdə baş məqalə yazmadıq"[2].

Sonrakı cümlələrdən bəlli olur ki, jurnalda baş məqalə ona görə yoxdur ki, onların məsləkləri bəlli deyil, məsləkini də göstərəndə redaktorla oxucular münəaqişə yaratmağa başlayırlar. Jurnal oxucusunu inandırmağa çalışır ki, onun heç bir məsləki yoxdur. Əsas felyetönlər jurnalda "Qəhqəhə" başlığı altında dərc olunurdu.

Felyetonda vətən və xalq taleyi üçün

önəm daşıyan məsələlər, xalqın maariflənməsi qayğısına qalmayanlar, ağır-iqtisadi həyat kəskin tənqid olunurdu.

Jurnal öz dövrünün parlaq ədəbi güzgüsü idi. Adı məişət məsələlərindən tutmuş, böyük ictimai-siyasi, inqilabi hadisələrə beynəlxalq problemlərə qədər həyatda nə varsa, bu satirik jurnalda əks olunurdu. "Mirat" bütün xırda və böyük mövzuları, adı mətləb və böyük ictimai-qəbahətləri satirik gülüş vasitəsilə kiçik formalı yazınlarda əks etdirirdi. Həm də özünəməxsus sadə, gülüş doğuran və oxucunu dərindən düşündürən məzəli dil və üslubda yazırırdı.

Jurnalın materialları bir qayda olaraq satirik nəşrlər üçün xarakterik olan gizlin imzalarla dərc edirdilər. Jurnalın əməkdaşları "Qeydkes", "Ac lotu", "Cunbul", "Məşədi Baqqal", "Mirzə Qəşəmşəm", "Kabla Seyid", "Dərviş" təxəllüsü ilə yazılar yazırırdılar.

Bu təxəllüsün sahiblərinindən biri Həsim bəy Vəzirov idi. Maarifpərvər ədib müxtəlif mətbuat səhifələrində publisistik yazılarla çıxış edib. Onun müxtəlif mövzulu məqalələri "Həyat", "Irşad", "Təzə həyat", "Tərəqqi", "Yeni irşad", "Sədayi-həqq", "Açıq söz" və "Mirat" qəzetlərinə çap olunub.

Profesor Yaşar Qarayev yazır: Nəcəbəy Vəzirov özünün ilk mətbü yazarına imza kimi "Dərviş" təxəllüsünü seçmişdi. Hətta "Əkinçi"də işlətdiyi ilk poetik sərlovhə də "Naleyi-Dərviş" idi[3,s,25].

yət, çatışmazlıqlar, dövlətçilik sahəsindəki uyğunluqlar, dini-xurafat, milli münasibətlərin kəskinləşməsi istiqamətində yeridilən siyaset, ədəbiyyat, və s. bu kimi məsələlər öz həllini əsasən tapmışdır.

"Qəhqəhə"(№1), "İslam xırqəsi"(№2), "Badukubə"(№3), "Şərakət"(№3) və s. felyetönlərə ictimai həyatın mənfi cəhətləri tənqid olunur və sadə xalq dilində, satirik üslubda oxucuya çatdırılırdı.

"Jurnalın 4-cü nömrəsində "Zərafət" adlı felyetonda mürtəce rus qəzeti "Russkoe znamya"nın Azərbaycan mətbuatı üzərinə hückm etməsi, müsəlman aləminə müstəmləkə nəzəri ilə baxması kəskin tənqid edilirdi. Felyetonda yazılır: "Russkoe znamya" qəzətəsi də daxili Rusiyada ki üç-dörd alayarmışq müsəlman qəzətələrindən dilgir olub. Buna görə də "Znamya"nın dördə bir hissəsinin murdarlayıb haray salır ki, vay qoymayıñ müsəlmanlar istiqlaliyyət fikrindədirler".

Jurnalda dərc olunan satirik şeirlər "Ədəbiyyat" başlığı altında verilirdi və bu şeirlərdən "Molla Nəsreddin"çilərin əsləbləri açıq-aydın sezikirdi. Şeirlərin əsas mövzusu dini xurafatın ifşasına, firıldaqçı, cahil molla və ruhanilərin xalqı savadsızlığı, avamlığa, cəhalətə sürükləməsi kimi neqativ halların tənqidinə həsr edilmiş nümunələrdir.

Mollalarıq sahibi elm tifaq,

Xoşlayarıq, hökm edərik tifaq?!

Xoşlamarıq təfriq salıq nifaq,

Bəğz, ədavətlə küdürüt şeqqaq.

Ruzi əzəldə verilib bizlərə,

Noxtası bu qafilənin bir kərə[4.]

Şeirdə tufeylilər, mollalar, köhnəpərəstlər, demokratik fikrili satirik jurnalın əleyhdarları bədii gülüşün tənqid hədəfinə çevrilir. "Mirat" fəhlə və kəndlilərin zillətdə, istismarda, ağır ehtiyacda olduğunu təsvir etməklə qalmırıdı, onları bu kökə salan ictimai mühiti də qamçılıyır, dövlət quruluşunu, əksinqiləbi qüvvələri amansız ifşa edirdi.

Azərbaycan məişətindəki gerilik, sadəciliq, uşaq tərbiyəsinin naqis cəhətləri, etalət və tənbəllik, oğurluq, dini təəssübəşlik və s. mənfi hallar da "Mirat"ın əsas tənqid hədəflərindən idi. Maarif və mədəniyyət sahəsindəki qüsurların əsasını haqlı olaraq dində, mövhumatda, şəriətin buxovlarında görürdü.

# “MİRAT” JURNALI

1920-ci ilə qədər Azərbaycanda nəşr olunan satirik jurnallarda müxtəlif millətlərdən olan rəssamlar fəaliyyət göstərmişlər. O.Şmerling, İ.Rotter, Ə.Əzizimzadə, B.R.Telinqator (Beno), X.Musayev, V.Giladze, Ə.İbrahimzadə, R.Giriş, Y.Hamberq, C.Cəbibəyov, Bəha Səid, M.Gerasimov, E.Karqanova, R.Şikarev və başqalarının məhsuldar fəaliyyəti Azərbaycanda böyük karikatura ordusunun olmasından xəbər verirdi. “Mırat”urnalında Bəha Səid, B.R.Telinqator (Beno) kimi karikaturaçıların əsərlərinə də rast gəlinir. Odessa Rəssamlıq Akademiyasının məzunu Benedikt Telinqatorun (Beno) yaradıcılığı Azərbaycanda karikatura sənətinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Benedikt Rafailoviç Telinqator (Beno) 1876-ci ildə Kiyevda anadan olmuşdur. 1898-ci ilda Odessa Bədii Akademiyasını bitirmiş, Tiflisdə və Bakıda yaşımışdır. Bakıda nəşr olunan “Cigit” (1907-1913), “Zənbur” (1909-1910), “Mırat”(1910), “Kəlniyyət” (1912-1913) adlı satirik jurnalların aparıcı rəssamlarından biri olmuşdur. 1922-1931-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” satirik jur-

nalı ilə əməkdaşlıq etmişdir. Bu jurnalın səhifələrində yüzlərlə satirik rəsm və karikaturaları ilə çıxış etmişdir. B.R.Telinqatorun Azərbaycan karikatura sənətinin formallaşmasına və inkişafında müstəsna xidmətləri olmuşdur. Gürçüstanın xalq rəssamı B.R.Telinqator 1964-cü ildə Gürçüstanın Batumi şəhərində vəfat etmişdir.[5]

“Mırat” jurnalının aparıcı ideyalarını əks etdirirən rəsm əsərləri əksər həllarda jurnalın birinci səhifəsində, yəni üz qabığında özünə layiqli yer tapib. İlk sayda jurnalın üz qabığında çap olunmuş “Dünya səhnəsində” adlı karikatura da beynəlxalq aləmdəki siyasi vəziyyət təsvir olunurdu. Rəsmdə Şir quzunu parçalayır, canavar qoyunu yeyir, şəkilin digər tərefində isə hörümçəyin tor qurduğu göstərilir. Karikaturanın siyasi məzmunu ondan ibarət idi ki, dünyada güclü dövlətlər zəifləri boğur, onlara tor hörür və bunun nəticəsində isə müharibə ab-havası hiss olunur.

Jurnalın karikaturalarında həm beynəlxalq hadisələr, həm də yerli əhvalat-

lar əks etdirilirdi. Məsələn, “Misirə daır” [4] adlı karikaturada ingilis imperialistlərinin Misiri yanı üstə yixib onun üstündə ağayana oturduqları təsvir olunur. Ərəb aləmi ingilisin ətəklərini kəsməkdədir, uzaqda isə Misirin qədim ehramları görünür. Bu şəkil Misirin və bütün ərəb şərqiinin əzəmətinə və qüdrətinə işarədir.

Jurnalda həmçinin yerli mövzuda çəkilmiş karikaturalara da rast gəlmək mümkündür. Bu şəkillərin birində məşədi ilə ziyanının müqayisəli surəti əks olunmuşdur.

Jurnalın səhifələrində fəhlə sinfinin, yoxsul kəndlilərin, ağır dolanışılığı üzrə ağrısı ilə təsvir olunurdu. «Mırat» jurnalı xalqın illərlə, əsrlərlə kölə vəziyyətində saxlandığını, yoxsullarm adam yerinə qoyulmadığını, heç bir hüquq və ixitiyara malik olmadığını, müstəmləkə zülmünün eybəcərliklərini karikaturalarda çox kəskin ifşa edirdi. Jurnalda “Azərbaycanlı”[4] adlı karikaturada Azərbaycanla müstəmləkəçi İngiltərə, Almaniya və başqa ölkələr arasında çox bö-

yük fərq təsvir olunur. Həmin ölkələrin nümayəndələri kənarda oturub yazıq azərbaycanlıya baxır ve kinayə ilə onun ac və cılpaq halına gülürlər”.

Bundan başqa “Mırat” jurnalında poçt qutusu, elanlar və s. kişik formalı süjetlər dərin məna və mətləbləri ifadə edirdi. Beləliklə, Cəmi beş nömrəsi çıxan “Mırat” satirik jurnalının səhifələrində xalqın gündəlik həyatı, müsəlman aləminin min-min dərdləri, ictimai-siyasi və ədəbi hadisələri əks olunurdu.

Dilbər RZAYEVA,